

Mitt mörka hjärta

Regi: Staffan Julén och Marius van Niekerk

Recension: Cecilia Hector

Regissören Maurius van Niekerk har ett förflutet som soldat i den sydafrikanska apartheidregimens armé. För att göra upp med sina krigsminnen söker han sig tillbaka till krigsveteraner från andra sidan, i Angola och Namibia. De går tillsammans igenom sina traumatiska krigsminnen och försonas med sig själva och varandra.

Dokumentärfilmen har något som spelfilmen saknar, nämligen autenticitet. Självklart förstås, men väsentligt. Den behöver inte tyngas av "sanningskrav", för vad är Sanning? Men den kan i bild visa vad som verkligen händer när det händer – och här händer något stort.

Mitt mörka hjärta är dedicerat till Marius van Niekerks två svenska döttrar, han säger: "Jag vill att mina döttrar ska vara stolta över att jag gjort upp med detta". Han uttrycker därmed något som vi psykologer hävdar under hela 1900-talet att krigstrauma måste bearbetas för att kunna lösas upp. Ingenting blir ogjort, men det går att ladda ur händelserna så att livet kan fortgå. Filmen visar ett tillvägagångssätt, nämligen genom att tillsammans med likar ärligen tala om vad som skett.

Marius blev som 17-åring värvad till sydafrikanska apartheidregimens interventionskrig i Angola och Namibia (1975-1992) och har som veteran bosatt sig i Sverige, bildat familj och arbetat som filmare. Han kommer fram till att han måste ta itu med sitt förflutna och söker därför upp andra krigsveteraner

från Afrikas västkust. Det visar sig inte vara lätt att hitta några personer som är villiga att göra denna resa in till "Mörkets hjärta".

FILMARNÄ HAR VALT en titel som är en travesti på Joseph Conrads arketypiska roman från 1902. LÄGG MÄRKE till att här handlar det om subjektet själv, det är "mitt mörka hjärta" och därmed extra relevant för oss psykologer och något som berör de före detta soldaterna plågsamt direkt.

Det är inte nådigt att ta del av de traumatiska handlingar och händelser som våra soldater relaterar till. Jag håller mig i biografstolen när de vidrigaste övervåldshandlingarna relateras i ord och delvis även i journalbilder. Men jag säger mig samtidigt att detta har hänt, detta har de män vi ser varit med om. Kan de berätta och borra sig in i känslan de erfarit, så måste jag väl kunna uthärda att få det relaterat. Det är upplyftande i att se hur de ärrade soldaterna successivt överger sina förnekanden och undvikanden i samtalen med varandra, vilket försonar även publiken med hemskheterna. För vad ska vi annars göra med dem? Begrava dem och låta dem gå igen? Upprepa dem?

I DEN FIKTIVA KRIGSFILMEN kan vi ofta få del av krigets vanvett och soldaternas utveckling från stridstuppar till krigströtta vrak eller rent av pacifister. Men i denna dokumentär sker som sagt något alldeles autentiskt:

Vi får faktiskt i bild följa hur de fyra soldaterna som krigat mot varandra bit för bit erövrar sitt eget känsloliv och fogar in minnena i ett eget ansvarstagande för sina reaktioner. Minne fogas till minne. Strider som ingen av dem förstått meningen med och därför tvingats rationalisera så gott de kunnat för sig själva.

Ofta förs samtalen runt en lägereld i den afrikanska natten, på dagarna färdas man i båt bland krokodiler och flodhästar eller i jeep på oländig mark. I nattens mörker skalas efter hand den ena förskönande omskrivningen efter den andra bort. Marius leder ofta samtalet, kastar in en bit av sitt trauma för de andra att svara emot. De ha stridit mot varandra och misstron är stor till en början. Men allteftersom samtalen slingrar sig fram förstår vi att deras situation har mer likheter än skillnader och att ingen av dem har intresse av att vidmakthålla fiendskapen som tvingats på dem uppifrån. "Jag hade makt, jag var sergeant", säger Mario Mahonga, plågad, men alla inser att han var lika mycket tvingad som de meniga. De verkliga makthavarna är politikerna och generalerna enas de om. Ingen har någonsin hört talas om att någon generals son, har deltagit i kriget, tillägger någon sarkastiskt.

ALLA FYRA MÄN har begått ohyggliga våldsdåd under kriget de deltagit i. När Marius berättar en återkommande mardröm oroar det de övriga. De vill veta om det han berättar "är sant" och Marius säger: "Det är en dröm och det är sant". Sakta sjunker den sanningen in och samtalet kommer igång om det ena traumatet efter det andra som vägrat lämna dem ifred.

Marius har med sig en kartong med solkiga minnen i form av foton. Någon kommenterar misstroget att har man kunnat fotografera kan man inte ha varit i strid, men Marius bilder fångar deras intresse och leder till nya minnesbilder. Bilderna kan i slutet förintast rituellt i den gemensamma lägerelden. Lika rituellt och samtidigt konkret som Samuel Machados hus åter byggs upp av kamraterna innan de skiljs åt, var och en till sitt liv. Samuels familj är mördad sedan länge och hans by nerbränd, men själv lever han, nu med nya erfarenheter av kamratskap och en känslomässig uppbyggnad.

JAG GÄR FRÄN biografen och minns det aktiva 80-talets "Psykologer mot kärnvapen", där vi bland annat strävade efter att kunna erbjuda veteraner rehabilitering. Helena Bering, som så skändligen mördades, var vår oförtröttliga ordförande. Till hennes minne finns en stipendiefond som varje år delar ut pris till någon som arbetar i hennes anda. Denna dokumentär är en värdig kandidat till priset.

Cecilia Hector

April 2011